

AUTOREFERAT

1. Imię i nazwisko

Barbara Rodziewicz

2. Posiadane dyplomy i stopnie naukowe

- 1991 – tytuł magistra w zakresie filologii słowiańskiej uzyskany na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Szczecińskiego (Instytut Filologii Słowiańskiej); temat pracy magisterskiej: *Лексико-словообразовательный анализ новых имен существительных в современном русском языке* (promotor: prof. dr hab. Edward Siekierzycki)
- 1998 – tytuł magistra w zakresie filologii germańskiej uzyskany na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Szczecińskiego (Instytut Filologii Germańskiej); temat pracy magisterskiej: *Funktionsverbgefüge im Russischen und Deutschen* (promotor: Prof. Dr. Ulrich Drechsel)
- 2003 – stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa uzyskany na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; temat pracy doktorskiej: *Frazemy komparatywne z komponentem zoonimicznym w języku polskim, rosyjskim i niemieckim* (promotor: prof. zw. dr hab. Jerzy Kaliszan)

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

- 1993 do dzisiaj – Uniwersytet Szczeciński
- 1993-2003 – asystent w Instytucie Filologii Słowiańskiej
- 2003 – do chwili obecnej – adiunkt w Instytucie Filologii Słowiańskiej; Zakład Teorii i Praktyki Komunikacji Obcojęzycznej i Glottodydaktyki
- 2003 – do chwili obecnej – wykładowca języka niemieckiego w Katedrze Języków Obcych, Szczecińska Szkoła Wyższa Collegium Balticum (umowa-zlecenie)

4. wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (dz. u. nr 65, poz. 595 ze zm.):

A) tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego:

Wartości. Polacy – Rosjanie – Niemcy.

B) autor/autorzy, tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa):

Barbara Rodziewicz, *Wartości. Polacy – Rosjanie – Niemcy*, 2014, Volumina.pl Daniel Krzanowski, Szczecin, 498 s.

C) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania:

Celem monografii jest określenie treści i hierarchicznego porządku wartości składających się na świadomość językową Polaków, Rosjan i Niemców, a także wyjawienie aksjologicznego jądra w systemie ich wartości oraz kryjących się za nim postaw i preferencji aksjologicznych.

Wybór przedkładanego obszaru badawczego podyktowany jest przede wszystkim jego znaczeniem dla dialogu kultur, zwłaszcza w dobie nasilonych procesów konsolidacyjnych i przemian społeczno-ekonomicznych, zachodzących we współczesnej Europie, szczególnie Środkowej i Wschodniej. Jednocześnie podjęcie określonej tematyki uzasadnia brak podobnych opracowań w ujęciu komparatywnym.

Inspiracją do podjęcia badań była baczna obserwacja debat publicystycznych, toczonych głównie w polskich, ale również rosyjskich i niemieckich mediach, poświęconych kwestiom polsko-niemiecko-rosyjskich kontaktów. Problematyka współczesnych stosunków Polski z Niemcami i Rosją zajmuje znaczące miejsce w wypowiedziach nie tylko publicystów, ale również polityków, ekonomistów i działaczy społecznych. Szczególnie często akcentuje się trudność czy czasami wręcz niemożność osiągnięcia pełnego (satysfakcjonującego) porozumienia z przedstawicielami wymienionych nacji. W obliczu wzmożonych procesów integracyjnych i polityczno-społecznych transformacji we współczesnej Europie bardzo ważne z punktu widzenia nieuniknionego dialogu między społeczeństwami sąsiadujących krajów okazuje się zrozumienie uwarunkowań i pokonywanie trudności komunikacyjnych, związanych z wyznawaniem odmiennych systemów

aksjologicznych. Istotną rolę w dążeniu do wzajemnej tolerancji, zrozumienia i otwartości na inność pełni wspomniany system aksjologiczny i wyznaczone przezeń często różne czy zgoła przeciwstawne układy i hierarchie niezbywalnych wartości. Rekonstrukcja sposobów pojmowania wartości utrwalonych w świadomości językowej przedstawicieli trzech nacji może się wydatnie przyczynić do rozpoznania intencji wyrażanych przez uczestników dialogu interkulturowego. Sposoby pojmowania wartości przez różne narody nie są bowiem ani proste, ani oczywiste i w znacznym stopniu standaryzowane kulturowo. Poszukiwanie wspólnego systemu wartości i konstatacja istotnych różnic w skomplikowanej rzeczywistości aksjologicznej staje się więc jednym z zadań priorytetowych w dążeniu do osiągnięcia, jeśli nie ideowego zespolenia, to przynajmniej akceptacji i wyrozumiałości dla odmienności sposobu kategoryzacji świata i konceptualizacji systemu wartości, dokonywanej przez użytkowników różnych języków. Celem współczesnej humanistyki jest wszak budowanie fundamentów porozumienia międzykulturowego oraz kształtowanie tolerancji dla nieusuwalnej odmienności kultur.

Podjęcie badań nad proponowaną tematyką uzasadnia również nieprzerwany rozwój technologii komunikowania. Szczególną atrakcyjnością cieszy się wśród ludzi młodych wielość i różnorodność środków komunikowania, a także źródeł informacji. Ekspansja sieci satelitarnych oraz nieuchronna transmisja i przenikanie się wzorców obcych kultur, przejawiająca się, między innymi, w normach obyczajowych, zachowaniach, sposobach myślenia i języku, ożywia koncepcję „globalnej wioski”, nie pozostając bez wpływu na świat idei i pociągając za sobą nierzadko redefiniowanie wartości.

Wpisując się w rekonstrukcję językowo-kulturowego obrazu Europy (EUROJOS), książka wychodzi także naprzeciw zainteresowaniom, oczekiwaniom oraz postulatom zgłaszanym przez badaczy, między innymi Wojciecha Chlebde¹, Jadwigę Puzyninę² i zwłaszcza Jerzego Bartmińskiego³.

Nadmieniam, iż potrzebę przeprowadzenia badań porównawczych w obszarze aksjologii oraz ich wartość zauważyło i doceniło Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, przyznając mi grant finansowy na realizację projektu.

Monografia składa się z dziewięciu rozdziałów. W rozdziale pierwszym *Z problemów wartości i wartościowania* omawiam rozumienie pojęcia wartości w różnych dyscyplinach

---

¹ W. Chlebda, *W stronę językowego obrazu Europy. Analiza słownikowo-tekstowa*, [w:] *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*, t. 22, pod red. J. Bartmińskiego, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2010, s. 85–103.

² J. Puzynina, *Z problemów opisu językowego obrazu świata - pytania i wątpliwości*, [w:] *ibidem*, s. 39–51.

³ J. Bartmiński, *Jak rekonstruować językowo-kulturowy obraz Europy*, [w:] *ibidem*, s. 121–127.

naukowych (językoznawstwie, psychologii, socjologii i filozofii). Wskazując na płynność i heterogeniczność definiowania bytów aksjologicznych w dostępnych źródłach leksykograficznych i opracowaniach przedmiotowych, dążę jednocześnie do uporządkowania perspektyw oglądu wartości, aby w dalszej kolejności przedstawić przegląd badań nad wartościami w ujęciu ontologicznym (problem istnienia lub nieistnienia wartości; obiektywistyczna i subiektywistyczna perspektywa ujmowania wartości), epistemologicznym (sposoby poznawania wartości – ich rozpoznawania, doświadczania i przeżywania; kognitywistyczny i nonkognitywistyczny nurt aksjologiczny), semiotycznym (problem języka wartości; etyka pozytywistyczna i neopozytywistyczna) i humanistycznym (wartości z perspektywy psychologicznej i socjologicznej). Celem moich badań było także omówienie typologii i teorii wartości, które wywarły przemożny wpływ na kształt prowadzonych współcześnie studiów w obszarze aksjologii (między innymi takich badaczy, jak: Max Scheler, Roman Ingarden, Clyde Klukhohn, Eduard Spranger, Milton Rokeach, Shalom Schwartz). Wybrane koncepcje aksjologiczne uzupełniam i rozwijam również w dalszych częściach pracy (teorię hierarchii potrzeb Abrahama Masłowa, trójstopniową typologię wartości Ronalda Ingleharta, koncepcję symboli kolektywnych Michaela Fleischera, wyrazów sztandarowych Walerego Pisarka czy słów kluczowych Anny Wierzbickiej).

Następnie przedstawiam rozumienie terminu *wartościowanie*. Analogicznie jak ma to miejsce w definiowaniu wartości, również w ustaleniu czym jest wartościowanie nie ma jednolitego stanowiska. Koncentrując uwagę przede wszystkim na aspekcie lingwistycznym tego zjawiska i przyjmując, iż eksplikatorem wartościowania jest język (aksjologizacja świata przekłada się w wypowiedziach na określone środki językowe, które odzwierciedlając rzeczywistość, poddają ją równocześnie ocenie), odwołuję się przede wszystkim do prac uznanych językoznawców-aksjologów, którzy odnoszą wartościowanie do elementów rzeczywistości pozajęzykowej (nie do wypowiedzi językowych), między innymi Jeleny Wolf, Niny Arutiunowej, Dwighta Bolingera oraz, przede wszystkim, Jadwigi Puzyniny. Po wypracowany przez prekursorkę polskiej aksjolingwistyki „język wartości” sięgam w części analitycznej pracy najczęściej. Za szczególnie przydatne dla własnych badań uznałam również typologię wartości Jadwigi Puzyniny, będącą zmodyfikowanym wariantem klasycznego Schelerowskiego podziału jednostek aksjologicznych.

Rozdział drugi *Podstawowe założenia, metodologia i cel badań* poświęcony jest przyjętej w badaniach metodologii oraz wskazuje główne założenia i cele, którymi kierowałam się, podejmując własne analizy materiału językowego.

Podstawowym narzędziem badawczym zastosowanym przeze mnie w celu zebrania materiału językowego jest znany od czasów Francisa Galtona (1879) test skojarzeniowy, polegający na podaniu przez respondenta skojarzenia werbalnego na stymulant, to jest pierwszego słowa lub wyrażenia, które mu przychodzi na myśl po usłyszeniu lub przeczytaniu wyrazu-bodźca. Badania nad asocjacjami werbalnymi (związkami międzywyrazowymi) mają długą historię. Testy asocjacyjne oparte na metodzie Galtona stosowane były z powodzeniem od końca XIX wieku i praktykowane są do dzisiaj przede wszystkim przez psychologów (Wundt, Kraepelin, Aschaffenburg, Jung, Kent/ Rosanoff) oraz językoznawców i psycholingwistów (Osgood/ Sebeok, Kurcz, Rosenzweig, Moore, Postman, Maršalová, van der Made-van Bekkum, Леонтьев, Уфимцева, Тарасов, Горошко i inni). Dość wcześnie, bo już na początku XX wieku, dowiedziono istnienia sieci werbalnych, wykazując jednocześnie, iż znajdują się one pod dużym wpływem życia społecznego i ekonomicznego oraz przestrzeni kulturowej, w której żyją i której doświadczają użytkownicy danego języka. Zrozumienie i opisanie tych zależności otworzyło perspektywy badań nad świadomością językową, definiowaną jako „całokształt poziomów świadomości, formowanych i uzewnętrznianych za pomocą środków językowych: słów, związków wyrazowych, zdań, tekstów i pól asocjacyjnych”⁴. Zakotwiczone w świadomości językowej pojęcia nie istnieją samodzielnie, przeciwnie, każde powiązane jest w dalece uporządkowany, logiczny i uhierarchizowany sposób z szeregiem innych słów i pojęć. Są one, z jednej strony, częścią osobistego doświadczenia jednostki, efektem jej własnych czynności poznawczych, z drugiej strony – stanowią one odzwierciedlenie wiedzy przedmiotowej transmitowanej na różne sposoby przez określoną kulturę i układ społeczny.

Test werbalnych asocjacji, będąc jedną z podstawowych metod badania związków między niematerialną świadomością a materialnym językiem, stanowi (obok analizy definicji normatywnych, testów kognitywnych czy studiowania rozmaitych tekstów kultury) wydatną pomoc w zgłębianiu zarówno indywidualnych, idiosynkratycznych, jak i ponadindywidualnych, kolektywnych, kulturowo ugruntowanych kategoryzacji i aktualizacji pojęć, a także różnic pomiędzy kulturami, znajdujących odzwierciedlenie w języku. Język zdolny jest bowiem nie tylko rejestrować cechy rzeczywistości pozajęzykowej relewantne dla jego użytkowników, ale również wpływa na sposób widzenia i konceptualizacji świata.

---

⁴ Е. Ф. Тарасов, *Актуальные проблемы анализа языкового сознания*, [w:] *Языковое сознание и образ мира*, ред. Н.В. Уфимцева, Институт языкознания РАН, Москва 2000, s. 26.

W świetle powyższego za interesujące uznałam przebadanie i konfrontacje skojarzeń z nazwami wartości, utrwalonych w świadomości użytkowników trzech różnych języków. Dla potrzeb eksperymentu skonstruowałam ankietę zawierającą nazwy wartości. Do szczegółowej analizy wybrałam piętnaście słów-bodźców: w języku polskim – BÓG, DEMOKRACJA, GODNOŚĆ, MIŁOŚĆ, PATRIOTYZM, PIĘKNO, PRACA, RODZINA, SPRAWIEDLIWOŚĆ, SUKCES, SZCZĘŚCIE, TOLERANCJA, TRADYCJA, WOLNOŚĆ, ŻYCIE; w języku rosyjskim – БОГ, ДЕМОКРАТИЯ, ДОСТОИНСТВО, ЖИЗНЬ, КРАСОТА, ЛЮБОВЬ, ПАТРИОТИЗМ, РАБОТА, СВОБОДА, СЕМЬЯ, СПРАВЕДЛИВОСТЬ, СЧАСТЬЕ, ТОЛЕРАНТНОСТЬ, ТРАДИЦИЯ, УСПЕХ; w języku niemieckim – ARBEIT, DEMOKRATIE, ERFOLG, FAMILIE, FREIHEIT, GERECHTIGKEIT, GLÜCK, GOTT, LEBEN, LIEBE, PATRIOTISMUS, SCHÖNHEIT, TOLERANZ, TRADITION, WÜRDE. Dokonany przeze mnie wybór uwzględnia siedem typów wartości. Są to wartości społeczne, moralne, estetyczne, transcendentne, odcuciowe, prestiżowe i witalne.

W przeprowadzonym przeze mnie eksperymencie lingwistycznym badani otrzymali dwa zadania. Zadanie pierwsze polegało na zapisaniu nieukierunkowanej swobodnej reakcji, pierwszego przychodzącego na myśl słowa lub wyrażenia po przeczytaniu słowa-bodźca. W części drugiej ankiety ci sami badani poproszeni zostali o wybór z przedłożonej listy bodźców słów oznaczających najbardziej i najmniej ważne pojęcia, wpływające na ich orientacje życiowe i kształtujące ich styl życia.

W wyniku tak skonstruowanej ankiety przeprowadzonej wśród 1500 respondentów, studentów różnych uczelni, kierunków i specjalności, (500 polskojęzycznych, 500 rosyjskojęzycznych i 500 niemieckojęzycznych, w równej mierze kobiet i mężczyzn) pozyskano materiał badawczy w postaci 7718 nieukierunkowanych swobodnych reakcji-skojarzeń: 2495 asocjatyw polskojęzycznych, 2366 asocjatyw rosyjskojęzycznych i 2857 asocjatyw niemieckojęzycznych, który dostarczył informacji i umożliwił, z jednej strony, rekonstrukcję treści wartości wraz z całym ich bogatym obszarem konotacji i ocen utrwalonych w świadomości językowej Polaków, Rosjan i Niemców, wynikających ze swoistego, właściwego tym wspólnotom językowym, doświadczenia historycznego, społecznego i kulturowego. Z drugiej strony, pomógł określić i porównać hierarchię wartości preferowanych przez młode pokolenie Polaków, Rosjan i Niemców.

Z pierwszym etapem eksperymentu wiązało się również opracowanie słownika odwrotnego wartości, w którym zgromadzono materiał językowy w odwróconym układzie, to

znaczy od reakcji do słowa-bodźca, oraz sporządzenie na bazie jego danych wykazu słów tworzących aksjologiczne jądro świadomości językowej Polaków, Rosjan i Niemców.

Zasadniczą część monografii stanowią rozdziały III-IX, w których przedstawiam szczegółowe wyniki badań i charakteryzuję wybrane koncepty aksjologiczne w aspekcie treściowym. Pojęcia i metody opisu zastosowane w analizie materiału językowego, zmierzającej do wyjawienia językowego obrazu wartości zakorzenionej w świadomości Polaków, Rosjan, i Niemców, odwołują się do aparatu badawczego etnolingwistyki kognitywnej. W opisie empirycznym korzystam również z analizy frekwencyjnej, która pozwala w obszarze wypełnienia fasetowego wyodrębnić skojarzenia typowe i akcydentalne (jednostkowe), wykrywając w ten sposób proporcje między regularnością (stereotypowością) i swoistością (oryginalnością) interpretacji wartości przez badanych.

Jako narzędzie pomocnicze w podejmowanych studiach porównawczych traktuję odwoływanie się w toku analiz do danych systemowych badanych języków. Jednocześnie, mimo iż praca ma charakter z założenia językoznawczy, mieści się w nurcie językoznawstwa zorientowanego antropologicznie i kulturowo, korzystam z definicji i teorii wartości, wypracowanych przez inne dyscypliny naukowe, podejmujące problematykę aksjologiczną, przede wszystkim filozofię, socjologię i psychologię.

Nie wnikając w szczegółowe omówienie wyników eksperymentu lingwistycznego, należy stwierdzić, iż przeprowadzone badania pozwoliły odpowiedzieć na pytanie, czy styl życia młodego audytorium w Polsce, Rosji i Niemczech kształtuje ujednolicony i podobnie konceptualizowany zbiór wartości, wywodzący się z ogólnoludzkich (uniwersalistycznych) zasad etyki humanistycznej, czy też silniej zakorzenione są w świadomości reprezentantów tych nacji heterogeniczne wartości, uważane przez nich za uniwersalne, a będące w rzeczywistości w ich bogactwie treściowym wartościami rdzennymi (etnicznymi), wytworem ich kultury, historii i tradycji.

Badania wydają się być interesujące również w kontekście ocen kondycji moralnej społeczeństw europejskich i podnoszonych w ostatnim czasie, zwłaszcza przez socjologów, kwestii erozji czy wręcz abstynencji aksjologicznej.

Eksperyment skojarzeniowy wykazał także, iż napełnienie treściowe jednostek aksjologicznych znacznie wykracza poza ramy definicyjne charakteryzowanych pojęć, co świadczy o poszerzaniu się zakresów znaczeniowych nazw wartości oraz potwierdza ich płynność i zmienność.

Interesującą perspektywę eksploracyjną w kontekście przeprowadzonych badań stanowiłoby poszerzenie katalogu jednostek aksjologicznych o nazwy kolejnych wartości (nie tylko pozytywnych, ale również antywartości), jak również sięgnięcie po komplementarne metody badawcze, na przykład testy kognitywne, analizę tekstów precedensowych i pogłębioną penetrację zasobów paremicznych badanych języków.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych (artystycznych)

Na mój dorobek naukowy składa się blisko 50 prac poświęconych problemom słowotwórstwa, frazeologii i paremiologii w ujęciu konfrontatywnym oraz – przede wszystkim – etnolingwistyki kulturowej, ukazujących się od 1997 roku. Są wśród nich: monografie (2), artykuły naukowe (43), opracowania leksykograficzne (2), redakcje prac zespołowych (2) i wstępy do monografii zbiorowych (2). Trzy kolejne artykuły naukowe są w druku (por. *Wykaz opublikowanych prac naukowych* pkt. III Q poz. 5).

Wzięłam udział w 29 konferencjach naukowych, 2 krajowych i 27 międzynarodowych (w tym zagranicznych w Belgii, Czechach, Rosji, Ukrainie), na których wystąpiłam z referatami. Wykaz konferencji wraz z tematami wygłoszonych referatów znajduje się w załączniku *Wykaz opublikowanych prac naukowych oraz informacja o osiągnięciach dydaktycznych, współpracy naukowej i popularyzacji nauki* pkt. II I poz. 1–29.

5.1. Początkowo moje dociekania badawcze, będące pokłosiem tematyki podejmowanej w pierwszej pracy magisterskiej, koncentrowały się na problemach słowotwórstwa rosyjskiego i niemieckiego, oraz słowotwórstwa polskiego, rosyjskiego i niemieckiego w aspekcie porównawczym. Interesowały mnie zwłaszcza rzeczowniki (neologizmy słowotwórcze), określane mianem pozornych złożzeń, będące w ujęciu formalnym kompozycjami, zawierającymi w pierwszym członie wyraz o charakterze kategorii przejściowej, w semantycznym aspekcie zaś funkcjonujące jako derywaty prefiksalne. Zagadnienie prefiksoidów rozpatruję w czterech artykułach (por. *Wykaz opublikowanych prac naukowych* pkt. II B poz. 6-9).

Praca nad kolejną rozprawką naukową, drugą pracą magisterską, skierowała moje zainteresowania naukowe na problematykę frazeologii i frazeologii porównawczej. Pierwotnie zajmowały mnie kwestie związków analitycznych, rosyjskich i niemieckich, oraz

sposoby wykorzystania związków frazeologicznych w rosyjskojęzycznych tekstach użytkowych (por. *Wykaz opublikowanych prac naukowych* pkt II B poz. 1-5).

Najwięcej uwagi w swoich badaniach w omawianym obszarze poświęciłam związkom komparatywnym z komponentem animalistycznym w zasobach frazeologicznych trzech języków: polskiego, rosyjskiego i niemieckiego. Moje dociekania nawiązywały, ogólnie rzecz ujmując, do współczesnych nurtów językoznawczych, charakteryzujących odniesienia między językiem a aspektami kulturowo-społecznymi (oraz etnicznymi) i kognitywnymi, które nie tylko wpływają na funkcjonowanie języka, ale również przejawiają się w nim. Istotne miejsce w badaniach przypadło również zagadnieniu międzyjęzykowej ekwiwalencji frazeologicznej. Wyniki studiów nad zleksykalizowanymi porównaniami zbieram w rozprawie doktorskiej pt. *Frazemy komparatywne z komponentem zoonimicznym w języku polskim, rosyjskim i niemieckim*, Poznań 2003. Zmodyfikowana i rozszerzona wersja pracy doktorskiej ukazuje się w postaci monografii pod tym samym tytułem w roku 2007. Niektóre z problemów badawczych poruszonych w monografii zostały omówione w cyklu artykułów napisanych przed opublikowaniem książki. Część z nich ukazała się po jej opublikowaniu (por. *Wykaz opublikowanych prac naukowych* pkt II B poz. 10-16, 18-19).

5.2. Współpraca naukowa z profesora Natalią Ufimcewą i profesorem Jewgienijem Tarasowem, naukowcami pracującymi w Katedrze Psycholingwistyki Rosyjskiej Akademii Nauk w Moskwie, oraz udział w międzynarodowym projekcie badawczym prowadzonym pod patronatem RAN, którego celem było sporządzenie asocjacyjnego tezauryśa współczesnych języków słowiańskich (między innymi rosyjskiego, białoruskiego, bułgarskiego, ukraińskiego i serbskiego), zaowocowały opracowaniem (we współpracy z dr. hab. Romanem Gawarkiewiczem i dr Izabelą Pietrzyk) *Polskiego słownika asocjacyjnego z suplementem*.

W ramach projektu zespół przeprowadził w 2006 roku eksperyment lingwistyczny, którego celem było określenie pól asocjacyjnych słów-bodźców wskazujących na związane z danym słowem treści przechowywane w pamięci użytkowników języka polskiego. Badaniami objęto, zgodnie z wymogami koordynatorów projektu z RAN, próbę 500 studentów różnych kierunków i specjalności, kształcących się w szczecińskich szkołach wyższych. Każdy uczestnik badań otrzymał ankietę, w której znajdowało się 110 słów-bodźców z listy opracowanej przez zespół badaczy rosyjskich, z innym układem tych samych wyrazów hasłowych. Zadanie badanych polegało na zapisaniu obok stymulanta reakcji – wyrazu lub związku wyrazowego, który pierwszy pojawił się w ich świadomości („przyszedeł

im na myśl”⁵) po przeczytaniu słowa-bodźca. W wyniku przeprowadzonego testu asocjacyjnego uzyskano około 50 000 reakcji werbalnych, które opracowane zostały w hasła oddanego w 2008 roku do rąk czytelnika *Polskiego słownika asocjacyjnego z suplementem*.

Słownik składa się z dwóch części. Pierwsza z nich zbudowana jest według klucza „od bodźca do reakcji” i zawiera wszystkie reakcje werbalne wywołane danym bodźcem uporządkowane zgodnie z częstotliwością ich występowania – od słów-reakcji pojawiających się najczęściej, do tych występujących najrzadziej. Część druga jest odwrotnością pierwszej, to znaczy skonstruowana jest na zasadzie „od reakcji do bodźca” i zawiera pełny wykaz asocjatorów pozyskanych w wyniku przeprowadzonych badań, podanych w porządku alfabetycznym wraz z charakteryzującymi je danymi statystycznymi.

Materiał zawarty w omawianej publikacji wpisuje się w nurt studiów i analiz podejmowanych między innymi przez Jerzego Bartmińskiego, Michaela Fleischera, Walerego Pisarka, Jadwigę Puzyninę oraz Annę Wierzbicką. *Słownik* wnosi wiele interesujących danych na temat psychologicznych aspektów wybranej grupy słów i umożliwia prowadzenie porównań międzyjęzykowych analizujących sposoby określania, interpretowania, odbierania i wartościowania świata przez współczesnych użytkowników języka polskiego w konfrontacji z innymi grupami etnicznymi, czego egzemplifikację stanowią artykuły naukowe zamieszczone w *Suplemencie do Słownika*.

5.3. Wiedza i doświadczenie nabyte w toku pracy nad *Polskim słownikiem asocjacyjnym z suplementem* określiły główny nurt moich późniejszych dociekań naukowych. Opracowane przeze mnie studia konfrontatywne skupiają się na problemie wpływu języka na postrzeganie i konceptualizację rzeczywistości. Język pojmuję antropologicznie, jako element działalności człowieka, mentalnej, ale również społecznej, gdyż kategoryzacja rzeczywistości odbywa się nie tylko na poziomie myślenia jednostki, lecz kształtuje się także we wspólnocie, w określonej społeczności językowej, także ukształtowanej historycznie przestrzeni kulturowej, kumulując pewne zbiorowe doświadczenia, wiedzę i systemy wartości⁵. Prace analityczne poświęcone są przede wszystkim badaniu powiązań semantycznych między polskimi i rosyjskimi, a także polskimi, rosyjskimi i niemieckimi (incydentalnie ukraińskimi) słowami-pojęciami w kontekście mechanizmów kształtujących świadomość językową przedstawicieli trzech etnicznie zróżnicowanych kultur.

---

⁵ Por. J. Bartmiński, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007, s. 32-33.

Efekty moich badań zamieściłam w wielu artykułach naukowych (por. *Wykaz opublikowanych prac naukowych* pkt. IIA poz. 1, pkt. IIB poz. 17, 22–25, 27, 29, 31, 32, 34–40, pkt. IIIC poz. 1), uprzednio prezentowanych w formie wystąpień konferencyjnych na międzynarodowych forach naukowych oraz zamieszczanych w monografiach zbiorowych.

W pierwszym okresie poddaję analizie materiał językowy wyekscerpowany z *Polskiego słownika asocjacyjnego*. Sposoby określania, interpretowania, odbierania i wartościowania świata przez współczesnych użytkowników języka polskiego w kontekście wybranych pojęć konfrontuję z tymi, utrwalonymi w świadomości językowej Rosjan. Zagadnieniu temu poświęciłam szereg artykułów naukowych, między innymi: *Konotacje tanatologiczne w językowej świadomości Polaków i Rosjan*, *Koncept dobra w językowym obrazie świata Polaków i Rosjan wczoraj i dziś*, *Konceptualizacja życia w językowym obrazie świata Rosjan i Polaków*, *Świat w obrazach językowej świadomości Polaków i Rosjan*, *Интеллект в языковом сознании поляков и русских*, *Особенности менталитета поляков и русских в зеркале языкового сознания*.

W trzech kolejnych opracowaniach (*Konotacje androcentryczne w kontekście badań nad świadomością językową Polaków i Rosjan*, *Matka, żona czy kochanka? – kobieta w świadomości językowej Polaków, Rosjan i Ukraińców*, *Mąż i żona w obrazach świadomości Polaków i Rosjan*) nawiązuję do nasilonych współcześnie badań nad lingwistycznym, socjologicznym i filozoficznym spojrzeniem na płęć, dowodząc międzykulturowego podobieństwa stereotypów płci oraz ich mocnego ugruntowania w świadomości językowej użytkowników badanych języków, którzy posługują się utartymi konstruktami kulturowymi mimo znaczących transformacji społeczno-obyczajowych ostatnich lat.

5.4. Przedstawiona na wstępie monografia *Wartości. Polacy – Rosjanie – Niemcy* jest uwieńczeniem długoletniej pracy w kolejnym obranym przeze mnie obszarze badawczym – aksjologii. Problematyka wartości i ich eksplikacji na różnych płaszczyznach szeroko pojmowanej kultury od dawna stanowi obiekt rozważań i dociekań rozmaitych dyscyplin naukowych, między innymi filozofii i etyki, socjologii, psychologii, pedagogiki. Od zarania dziejów wartości konstytuują się w człowieku przede wszystkim w nieustającym procesie zdobywania przez niego doświadczenia i poprzez bezpośredni kontakt z otaczającą rzeczywistością. Stanowią one fundamentalny element kultury oraz przejawiają się w formie określonych sądów egzystencjalnych, ocen wartościujących oraz norm postępowania powszechnie akceptowanych i pożądaných w danej społeczności, determinujących przeżycia

psychiczne i działania jednostki, kształtujących jej tożsamość, postawy życiowe i relacje interpersonalne. Godne uwagi wydało mi się zatem przesłedzenie rozmaitych koncepcji wartości z punktu widzenia odzwierciedlenia ich w języku. Wykorzystując metodę testów skojarzeniowych, zebrałam obszerny materiał empiryczny, którego znaczną część omówiłam we wspomnianej monografii. Koncepty, które nie weszły w zakres analiz proponowanych w publikacji oraz pozostałe zagadnienia, mieszczące się w kręgu problematyki wytyczonym przez przedmiot studiów aksjologicznych, analizuję w następujących artykułach: *Konceptualizacja bezpieczeństwa jako kategorii aksjologicznej w świadomości językowej Polaków, Rosjan i Niemców, Tylko Dekalog? Młodzi Polacy, Rosjanie i Niemcy o wartościach chrześcijańskich, Система ценностей в языковом сознании поляков, Wartościowanie w testach asocjacyjnych, Szlachetne zdrowie... Zdrowie jako jednostka aksjologiczna w świadomości językowej Polaków, Rosjan i Niemców (w druku), Konceptualizacja bogactwa w świadomości językowej Polaków, Rosjan i Niemców (w druku).*

5.5. W kolejnych pracach w dalszym ciągu zajmuję się zagadnieniami frazeologii rozumianej w aspekcie lingwistyki kulturowej, także komparatystycznej: *Póki świat światem, nie będzie Niemiec Polakowi bratem – językowy stereotyp Niemca (model archaiczny), Póty mąż zonę całuje, póki się kapusta na ławce gotuje. Mężczyzna – mąż i głowa rodziny we frazeologii polskiej i rosyjskiej, Koncept szczęście w językowym obrazie świata Polaków i Rosjan. Aspekt diachroniczny (paremiologiczny) i synchroniczny (asocjacyjny), Представление о мужчине – отце и сыне в русской и польской фразеологии.*

Obserwacje nad sposobami aktualizacji związków frazeologicznych w asocjacyjnych tezaursach języka polskiego i rosyjskiego zawarte w artykułach *Фразеологические трансформы в новых лингвистических источниках, Фразеологизмы в ассоциативных словарях (на материале польского и русского языков)* mają z kolei związek z moimi badaniami nad mechanizmami kształtowania i funkcjonowania świadomości językowej Polaków i Rosjan.

5.6. Jestem współautorką *Polsko-czesko-rosyjsko-ukraińskiego słownika pojęć literackich* (we współpracy z dr hab. Marzanną Kuczyńską, dr hab. Anną Horniatko-Szumitowicz i dr Klaudią Koczur-Lejk). *Słownik*, jak podkreślił recenzent, ma w humanistyce pionierski charakter. Nie powstało bowiem wcześniej w leksykografii polskiej i zagranicznej żadne kompendium, gromadzące w jednym zbiorze materiał leksykograficzny, odnoszący się do

badan nad literaturą ze szczególnym uwzględnieniem systemu literatur wschodnio- i południowosłowiańskich. Podkreślić należy, że polskie słowniki konstruowane są w oparciu o rodzimy zachodni system literacki, więc w niezwykle ograniczonym stopniu rejestrują terminy wywodzące się z odmiennego systemu literatur wschodniosłowiańskich, zwłaszcza literatury cerkiewnosłowiańskiej. Wobec niepełnej wiedzy w tej kwestii *Słownik* stanowi znaczące wypełnienie luki.

Stworzenie nowego kilkujęzycznego opracowania terminologicznego uwarunkowane było również aktualnym modelem kształcenia akademickiego. Szereg wyższych uczelni w Polsce o profilu humanistycznym praktykuje kształcenie specjalistów z zakresu sławistyki. Na studia sławistyczne przychodzi młodzież w przeważającej większości bez przygotowania kierunkowego. Także nauczanie języka rozpoczynane jest od poziomu podstawowego. Stawia to wykładowcę oraz jego studentów w trudnym położeniu, zmusza bowiem do prowadzenia wykładów i towarzyszących im ćwiczeń w ich języku ojczystym, co budzi obawy odnośnie do dobrego opanowania wybranych dyscyplin. Sytuacja ta wymaga od prowadzącego obowiązkowego wprowadzania terminologii w języku narodowym i językach kierunkowych. *Słownik*, służąc pomocą przede wszystkim wykładowcom oraz studentom w nauczaniu i opanowaniu dyscyplin literaturoznawczych, oraz w poznawaniu tekstów literatury pięknej, skierowany jest jednak nie tylko do specjalistów-filologów, lecz także bierze pod uwagę zainteresowania badaczy innych dziedzin: lingwistów, kulturologów, etnologów, księgoznawców. Adresatem tego *Słownika* może być również szerokie grono odbiorców słabiej zorientowanych w literaturach słowiańskich. *Słownik* może być podstawą rozszerzania metajęzyka użytkowników i dogłębnego profesjonalnego przygotowania ich do pracy naukowej i dydaktycznej. Zestawienie terminów w czterech językach ma również szersze znaczenie dla rozwoju komparatystyki literackiej.

Polsko-czesko-rosyjsko-ukraiński słownik pojęć literackich obejmuje około 2000 haseł, podstawowych terminów wszystkich dyscyplin cyklu literaturoznawczego: historii literatury, teorii literatury i krytyki literackiej, ponadto najistotniejsze pojęcia z zakresu lingwistyki, estetyki, nauki o sztuce, księgoznawstwa, folklorystyki, bibliografii, bibliotekoznawstwa, edytorstwa i tekstologii, które odzwierciedlają specyfikę sztuki słowa i swoistość procesu literackiego literatury polskiej, czeskiej, rosyjskiej i ukraińskiej. Materiał językowy jest ułożony w sposób alfabetyczno-gniazdowy (hasłom podstawowym towarzyszą hasła poboczne, kilkakrotnie zwiększające objętość włączonego zasobu leksykalnego), co ułatwia wyszukiwanie konkretnego terminu i umożliwia przedstawienie terminów

podstawowych (syntetycznych) w mikrosystemie terminów pochodnych (analitycznych). Szczególne znaczenie nadano gramatycznemu opisowi zamieszczonych słów. Dlatego w przypadku rzeczowników zaznaczona jest ich przynależność do rodzaju i końcówka fleksyjna dopełniacza w liczbie pojedynczej. W formie podstawowej przymiotnika podane zostały wszystkie końcówki rodzajowe w mianowniku liczby pojedynczej. Kilkusylabowe terminy w języku rosyjskim i ukraińskim opatrzone zostały akcentem nad samogłoską akcentowaną, co pomaga w opanowaniu zasad ortoepii systemów językowych o ruchomym przycisku.

Wagę i dojrzałość opracowania docenił Komitet Badań Naukowych, przydzielając grant finansowy na opracowanie *Słownika*.

5.7. Od kilku lat jestem zaangażowana we współpracę z Państwowym Uniwersytetem Kultury i Sztuki w Kiemerowie (Rosja) i organizację wspólnego przedsięwzięcia, jakim jest międzynarodowe seminarium naukowe *HOMO COMMUNICANS: человек в пространстве межкультурной коммуникации*. W cyklicznych spotkaniach uczestniczą przedstawiciele polskich i zagranicznych ośrodków uniwersyteckich, reprezentujący rozmaite dyscypliny naukowe (językoznawstwo, kulturoznawstwo, literaturoznawstwo, glottodydaktykę, historię sztuki i inne). Wymiernym efektem seminariów są cztery monografie, dwie współredagowane przeze mnie.

Prezentowana na seminariach problematyka spotkała się z wielkim zainteresowaniem władz województwa, co skutkowało dwukrotnym przyznaniem dotacji finansowej na realizację projektu. W czerwcu 2015 roku zaplanowano kolejne spotkanie, którego celem będzie nie tylko prezentacja osiągnięć naukowych w obszarze szeroko pojętej komunikacji międzykulturowej przez polskich i zagranicznych badaczy, ale również cykl dodatkowych przedsięwzięć promujących kulturę i sztukę Słowian.

Barbara Rodniewicz